

Informacija o gibanju slovenskih narodnih revolucionarjev (SNR)

Ime SNR se pojavi v dokumentih, ki jih hrani arhiv kominterne, že leta 1932. To je bilo takrat, ko so bile partijske organizacije v Sloveniji v glavnem že obnovljene, ko se je začelo obdobje ponovnega množičnega vpliva teh organizacij na slovensko politično življenje, v času vse širših množičnih akcij delovnega ljudstva pod vodstvom KP, ki so se naslednja leta izoblikovale v Slovensko ljudsko fronto (SLF, 1934—1935), Slovensko kmečko-delavsko gibanje (SKDG, 1935—1939), v Zvezo delovnega ljudstva Slovenije (ZDLS, 1939—1941) in v Protiimperialistično fronto oziroma Osvobodilno fronto slovenskega naroda od junija 1941 naprej.

Program za gibanje SNR je Gorkičevo vodstvo začelo pripravljati leta 1933. To kaže gradivo, ohranjeno v Gustinčičevem arhivu v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Tako je tudi knjižica Lovra Kuharja Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda (program SNR gibanja) izšla na Dunaju z letnico 1933, v Slovenijo pa si je utrla pot šele leta 1934. Slovenski revolucionar je začel izhajati junija leta 1934. To poudarjam zaradi tega, ker bi zapoznela direktiva CK KPJ oziroma kominterne lahko povzročila veliko škodo partiji in ljudskemu gibanju pod njenim vodstvom ki je imelo takrat pripravljen boljši koncept. Več članov partije (dr. France Hočevar, Rudi Čačinovič, dr. Jože Brilej in drugi) je dobilo navodila, naj izstopijo in začnejo delovati kot slovenski narodni revolucionarji oziroma kot organizatorji Revolucinarne sindikalne opozicije (dr. J. Brilej). Proti tej direktivi so imeli nekateri pomisleke in kmalu jim je dal prav tudi pokrajinski komite KPJ za Slovenijo. To potrjuje Edvard Kardelj v svojimi knjižici Po petindvajsetih letih (Cankarjeva založba, Ljubljana 1959). Tako je izšla le ena številka Slovenskega revolucionarja, ki sta jo razmnožila Uroš in Sergej Kraigher v pralnici hiše v Žitnikovi ul. 16 (v Rožni dolini). Gradivo je prispeval med drugim tudi Dušan Kraigher, ki je nesporno avtor članka o sovjetski ustavi. Preden je bila natisnjena druga številka Slovenskega revolucionarja, je PK partije preklical direktivo kominterne o gibanju slovenskih narodnih revolucionarjev. Kako je prišlo do tega, opisuje Edvard Kardelj v omenjeni knjižici: »... V inozemstvu so bile izmišljene takšne abstraktne konstrukcije, kakor so bile na primer koncepcije o RSO (Revolucionarna sindikalna opozicija), Revolucinarni kmečki komiteji in SNR. Vse to naj bi bile po zamislih njihovih iniciatorjev samostojne ilegalne organizacije, ki bi delale skupaj s komunistično partijo za aktivizacijo množic na ustreznih področjih. Seveda je bilo vse to popolnoma ne-realno. Revolucionarna sindikalna opozicija kot nekakšen samostojen ilegalni revolucinarni sindikat ne bi bila prav nič drugega kakor paralelna organizacija delavcev komunistov, ki so že tako bili organizirani v ilegalnih organizacijah komunistične partije. Kdor se je odločil za aktivnost v revolucinarni ilegalnosti, ta

je šel do kraja, se pravi, našel je pot v komunistično partijo. Isto je veljalo tudi za Revolucionarne kmečke odbore.«

Pripomnim naj, da je kominterna direktivo o RSO in Revolucionarnih kmečkih komitejih posredovala vsem svojim članicam in da so jo te skušale tudi uresničiti, čeprav ne povsod z največjim uspehom. Navodilo o ustanovitvi SNR pa je veljalo, kot priča ime, le za Slovenijo in Kardeljeva zasluga je, da se ni izpeljalo. O tem piše v že omenjeni knjižici tole:

»Še celo nemogoča konstrukcija pa je bila tako imenovana organizacija Slovenskih nacionalnih revolucionarjev. Taka konstrukcija bi imela svoj smisel samo s predpostavko, da bi v Sloveniji dejansko obstajalo tako močno samostojno nacionalno-revolucionarno gibanje, ki bi bilo sposobno zgrabiti si tudi lastno ilegalno revolucionarno organizacijo mimo Komunistične partije Slovenije in na samostojnih buržoazno-nacionalističnih pozicijah. Toda takega gibanja v Sloveniji ni bilo.«

Kardelj je v nadaljevanju tudi prepričljivo pojasnil, zakaj slovenski buržoaziji ni bilo do samostojnega narodnega osvobodilnega gibanja:

»Slovenski buržoaziji ne samo ni bilo do nekakšnega samostojnega nacionalno-osvobodilnega gibanja, marveč se je relativno dobro počutila v okviru stare Jugoslavije. Slovenski nacionalizem, s katerim je kdaj pa kdaj operirala, ji je bil pri tem samo sredstvo pritiska, da bi izsilila večje koncesije od vladajoče velesrbske buržoazije. Še več, nobena slovenska meščanska stranka, z izjemo nekaterih političnih drobcev, ki so v glavnem zajemali inteligenco in nekaj kmetov ali srednjih slojev, ni v svojem političnem programu nikoli resneje postavljala vprašanja tudi najslabotnejše avtonomije Slovenije. Za slovensko buržoazijo, ki je bila v Jugoslaviji relativno ekonomsko najmočnejša, bi avtonomija Slovenije pomenila celo oviro za njeno gospodarsko ekspanzijo na področju Jugoslavije. Celo takšen buržoazno-nacionalistični separatizem, kakršen se je pojavljal na Hrvatskem kot samostojen politični faktor, je bil v Sloveniji neznaten in brezpomemben. Skratka, v okviru buržoaznih političnih tokov je sicer bilo nekaj nacionalizma, nacionalnih konfliktov z vladajočo velesrbsko buržoazijo, globljih gospodarskih nasprotij in tudi odpora proti njeni hegemoniji, toda vse to je bilo daleč od kakršnekoli pripravljenosti za kakšno revolucionarno akcijo.«

Glede vloge meščanske opozicije pri organiziranju narodnoosvobodilnega odpora proti narodnemu zatiranju Kardelj ugotavlja: »Med slovensko inteligenco in v srednjih slojih ter kmečkih množicah sploh je seveda nacionalni odpor prihajal močnejše do izraza, zlasti v odporu proti poizkusom zatiranja slovenskega jezika, literature, prosvetnih ustanov itd. V teh okvirih se je formirala nekakšna levoliberalna grupacija tako na periferiji liberalne kakor na periferiji klerikalne stranke. Vendar tudi predstavniki teh levih struj niso nikdar prekoračili okvirov splošnih deklaracij in posameznih zahtev v smislu odpora proti denacionalizatorskemu pritisku režima, čeprav so marsikdaj sodelovali s komunisti, odpirali jim vrata v svoje organizacije, jih vabili k sodelovanju pri svojem tisku in podobno ter so nedvomno opravljali pozitivno, progresivno vlogo v slovenskem političnem življenju. V praktičnem političnem življenju so se te struje gibale v okvirih legalnih možnosti in v splošnih manifestacijah odpora, toda bile so preslabe in premalo povezane z ljudskimi množicami, da bi se v njih mogla roditi misel o kakšni samostojni nacionalni revolucionarni ilegalni organizaciji.«

O geslu kominterne za razbijanje Jugoslavije pa tudi progresivni meščani niso hoteli ničesar slišati, ker je bilo »napačno ter v ostrem nasprotju z vso tradicijo slovenske zgodovine.« (E. Kardelj, prav tam.)

Končno Edvard Kardelj ugotavlja, da je bila edina sila, zmožna organizirati narodnoosvobodilni odpor, KPJ »naslonjena na delavski razred in na široke kmečke množice, ki so bile pravi in globlji vir demokratičnih in narodnoosvobodilnih revolucionarnih energij. Vsakdo, ki je poznal te rezerve, je moral potemtakem na prvi pogled spoznati, kako nerealna je bila direktiva centralnega komiteja o osnovanju organizacije SNR in kako nesmiselno je taka direktiva pehala komuniste s prave poti borbe za aktivizacijo množic v sektaško zagato«.

Pri gibanju SNR gre torej za očiten primer direktive kominterne oziroma dela Gorkičevega vodstva, kateri se je pokrajinski komite KPJ za Slovenijo uprl. To potrjuje tudi Miha Marinko v referatu na drugem kongresu KPS leta 1949, ko ugotavlja: »Nepravilne direktive je dajalo Gorkičevo vodstvo v nasprotju s pravilno akcijsko linijo pokrajinskega komiteja za Slovenijo tudi glede gibanja nacionalno zatiranih slovenskih ljudskih množic, usmerjenih proti monarhofašistični diktaturi. Gorkičevo vodstvo je zagovarjalo politično in organizacijsko linijo tako imenovanih »slovenskih nacionalnih revolucionarjev«, to se pravi ozkih, zakonspiriranih skupin, ki bi z revolucionarno frazeologijo budile nacionalni odpor, medtem ko je imela partijska organizacija v Sloveniji že velike izkušnje z organiziranjem množičnih borb proti nacionalnemu zatiranju. Politična in organizacijska linija tako imenovanih »slovenskih nacionalnih revolucionarjev« je bila tako v političnem kakor v organizacijskem pogledu s temi izkušnjami v popolnem nasprotju in je škodovala nadaljnjemu množičnemu razmahu protifašističnega gibanja slovenskega ljudstva.«

Gibanja SNR pa nikakor ne smemo zamenjati z gibanjem TIGR (Trst—Istra—Gorica—Reka), ki je bilo ustanovljeno v Italiji že oktobra 1927 in se je leta 1936 preimenovalo v Movimento nazionale rivoluzionario degli sloveni e croati della Venezia Giulia (MNR). O tem gibanju piše Mario Pacor v knjigi *Confine orientale*, Milano 1964. Dr. Jožeta Vilfana, ki je bil voditelj SNR, omenja v taki zvezi, da ustvari pri bralcu, ki ne razlikuje obeh omenjenih gibanj, domnevo, da je bil dr. Jože Vilfan kot tržaški rojak tudi voditelj tako imenovanega Movimento nazionale rivoluzionario (MNR). Tako vlogo pa bi lahko imel dr. Joža Vilfan le v primeru, če bi se gibanje SNR res razširilo tudi — kot je računal Lovro Kuhar — med Slovenci pod Italijo.

V gradivu partijskih konferenc v letu 1934, ko je sicer največ terenskih poročil o gibanju SNR, ni nobenega dokumenta, ki bi potrdil, da se je katera od teh konferenc ukvarjala z vprašanjem gibanja SNR, prav tako pa ni dokumentov v katerih bi CK KPJ oziroma kominterne grajala PK KPJ za Slovenijo, ker ni upošteval navodil glede gibanja SNR in glede organiziranja RSO.

O P O M B E

FKI, 1932, Teze CK KPJ o radu medju ugnjetenim narodima i pomoći nac. rev. pokretu: »pretvaraju se u borbene revolucionarne demonstracije u jakom porastu pokreta za nacionalno oslobodjenje u Sloveniji«.

FKI, januarja 1933, odlok CK KPJ glede slovenskega vprašanja.

FKI, 9. oktobra 1933, Direktivno pismo CK KPJ pokr. kom. Slovenije (Problematika slov. nac. revol. gibanja).

FKI, 7. aprila 1934, Direktivno pismo privremenom rukovodstvu SKOJ (Navodilo za delo Vladu-Karlu Lutru, inštruktorju CK SKOJ za Slovenijo): »Stvoriti kod SNRG omladinske komisije, koje će sakupljati nove rev. elemente iz omladine i org. ih u borbu.«

FKI, 12. maja 1934, Pismo centralnega komiteja KPJ pokrajinskemu sekretariatu za Slovenijo, »Odnos SNR grupa prema seljačkim komitetima«. (»Na selu treba stvarati jedno i drugo«, to je kmečke odbore in SNR odbore, opomba I. K.). Razširjena seja CK oktobra 1933 je o tem sklenila tole: »Seljački odbori su organi borbe radnog seljaštva za njihove neposredne interese, koji se mogu ustvariti i od slučaja do slučaja u toku pojedinih borbi. Njihova je zadaća da vode borbu protiv egzekucija, protiv poreza, za zemlju, za pomoć poplavljenim i gladnim, protiv terora itd. Komunističke ćelije i partijski povjerenici na selu treba da dadu inicijativu za stvaranje tih odbora. U te odbore treba privlačiti predstavnike poljoprivrednog proletarijata, seoske sirotinje, srednjeg seljaštva, najpožrtvovanije i najborbenije elemente bez obzira na njihovu partijsku pripadnost. Partijske ćelije i komunisti rade u seljačkim odborima kao frakcije u vezi sa pojedinim konkretnim zadacima i borbama i njihovim proširivanjem biraju se ili novi odbori ili se stari proširuju i nadopunjavaju. Organizacije nacionalnih revolucionera jesu stalni organi borbe širokih radnih slojeva ugnjetenih naroda za njihovo nacionalno oslobodjenje. Te organizacije kao jedan od organa saveza radnika i seljaka i ugnjetenih naroda mobilišu seljake, radnike, obrtnike i siromašne gradjane i radnu inteligenciju ugnjetenih naroda protivu sviju oblika nacionalnog ugnjetavanja i kapitalističkog i veleposjedničkog izrabljivanja. Ćelije i komunisti treba da pomažu stvaranje i rad organizacija nacionalnih revolucionera i da sa njima zajedno provode revolucionarne akcije i borbe za pojedine delimične zahteve nacionalno ugnjetenih naroda. Ni seljački odbori, ni organizacije nacionalnih revolucionera nisu nikakve nove seljačke ili nacionalne revolucionarne partije. Jedina partija radnih masa, koja dosljedno zastupa interese radničke klase, seljaštva i oslobodilačke borbe ugnjetenih nacija jeste Komunistička partija, koja je motor cijelog revolucionarnog pokreta. U Beloj Krajini treba u prvom redu stvoriti part. ćelije iz najboljih elemenata, a ostale simpatizere obuhvatiti u SNR grupama i u selj. odborima. Slažemo se sa stvaranjem »nadaljevalnih šol« (Stane Žagar, opomba I. K.) kao legalne forme rada na selu. Ali taj oblik našega rada na selu ne smije da dovede do zanemarivanja revolucionarnog rada u organizacijama kmečkih fantov in deklet i drugog rada na selu na pr. Društva prijateljev vaške kulture. U takvim organizacijama treba stvarati grupe SNR.«

FKI, marec 1934, Poročilo pokrajinskega komiteja KPS CK KPJ Glede viničarjev. »Odpotoval je naš človek, ki bo dobil zvezo in poročila. Zaenkrat bo tam večja možnost SNR kot RSO.«

FKI, 6. januarja 1934, Pismo centralnega komiteja KPJ Komunistični partiji Avstrije, Eksekutivnemu komiteju KI in »Balkanleitung-sekretariatu« o delu slovenske nacionalne študentske mladine.

FKI, 30. maja 1934, Pismo centralnega komiteja KPJ (v nemščini) na BLS (Balkanländersekretariat, opomba I. K.) o položaju v Jugoslaviji.

Slovenische nat. rev. Arbeit. »Der eben erwachte Bericht des slov. PK enthaelt auch alle Angaben ueber die Entwicklung der slov. nat. rev. Arbeit. In Slovenien gibt es bereits ein provis. Landeszentrum, in dem nur ein Parteimit. sitzt. Dieses Zentrum ist dabei in allerkurzester Zeit eine legale nat. rev. Ztg. herauszugeben. Mit gleicher Post uebersenden wir euch eine Kopie der Instruktion dieses Zentrums ueber die Formen, Aufgaben und Methoden der Arbeit der slov. nat. rev. Gruppen. Wir uebersenden euch gleichzeitig auch ein Exemplar des illegalen Flugblattes einer slov. nat. rev. Gruppe anlaesslich eines Arbeiterstreiks.«

FKI, maj 1934, Poročilo pokrajinskega sekretariata za Slovenijo.

Jože Šorn

Cene in mezde ter gospodarski položaj industrijskega delavstva na Slovenskem neposredno po prevratu

V habsburški monarhiji se je normalno, to je svobodno tržno gospodarstvo pričelo rušiti z jesenjo 1914, na njegovo mesto pa je stopalo vojno gospodarstvo. Toda tudi vojno gospodarstvo se je zaradi slabega stanja v poljedelstvu, trgovini, industriji itd. vse bolj razkrajalo. Tu ne moremo napisati niti enega stavka več o tem, kako se je s pričetkom prve svetovne vojne umaknilo rusko žito z evropskega tržišča nazaj za ruske meje in kako ga je kmalu pričelo zelo zelo primanjkovati tudi tam. Evropski žitni fond se je strahotno zmanjšal tudi zaradi slabo obdelanih polj v Evropi sami; mednarodna trgovina je bila skoraj povsem na tleh; nekatere panoge industrije že niso imele kaj predelovati — papirnatega denarja pa je bilo v obtoku vsak dan več. Inflacija je pričela pestiti vse evropske države.

V takem derutnem stanju je prišla na oblast jugoslovanska in z njo vred slovenska buržoazija. Da bi se obdržala na oblasti, je morala čim prej spet vzpostaviti normalno tržno gospodarstvo. To se pravi, da je morala: prvič, na vsem svojem ozemlju uveljaviti dinar kot edino plačilno sredstvo in ublažiti kolikor le mogoče predvidevajočo se inflacijo, zakaj tudi dinar je pričel bolehati; drugič, morala je čim prej uresničiti realni državni proračun; tretjič, Narodna banka kraljevine SHS je morala čim prej pričeti z nakupom velikih količin deviz; četrtoč, država je morala čim prej vzpostaviti aktivno trgovinsko oziroma plačilno bilanco. Od teh in še od drugih dejavnikov je bila odvisna vrednost dinarja, torej tudi stabilnost cen in mezd, posledično pa zanesljiva gospodarska osnova družbe in s tem seveda tudi delavstva.

Dinar je postal plačilno sredstvo februarja 1920, prvi realni proračun je bil sprejet za poslovno dobo 1922/23 (ob podpori posojila v zlatu poleti 1922). Od vključno leta 1922 dalje je Narodna banka dejansko kupovala vse več deviz: v tem letu na primer za 632 milijonov dinarjev, v letu 1923 že za 1821 milijonov dinarjev (torej trikrat več). Leta 1924 je bila trgovinska bilanca prvič aktivna. Na osnovi tega je vrednost dinarja prenehala padati proti koncu leta 1923.

Če hočemo dobiti res splošni pregled gospodarskega položaja slovenskega delavstva in nihanja njegove mezde, je najbolje, da se naslonimo na relacijo valut, konkretno na relacijo USA dolar: dinar. Dolar Združenih držav Amerike je namreč ostal nedotaknjena valuta skozi vso dobo prve svetovne vojne in v poprevratnih letih. Tako je

leta 1921 stal 1 dolar	46,4 din
leta 1922 stal 1 dolar	75,4 din

padec vrednosti dinarja za 63 %

leta 1923 stal 1 dolar

94,0 din

padec vrednosti dinarja za nadaljnjih 25 %

Skupno je torej padla vrednost dinarja kar za 88 %. S tem je dosegla inflacija svoj višek. Valutna reforma je pričela z ostro deflacijo in dinar si je kaj kmalu opomogel. Zato je

leta 1924 stal 1 dolar

76,7 din

dvig vrednosti dinarja za 23 % glede na leto 1923

leta 1925 stal 1 dolar

58,8 din

dvig vrednosti dinarja za 30 % glede na leto 1924

Valutno sta bili leti 1919 in 1920 skoraj docela labilni, nepregledni, fiktivni. O tem pričajo vsi do sedaj pregledani industrijski in delavski arhivi. Potemtakem so bila ekonomsko najtežja leta za delavstvo — če ne računamo vojnih let, let vojnega gospodarstva — leta 1919—1920—1921—1922—1923. Ta leta so bila najbolj labilna in mislim, da ni prav nič pretirano reči, da se ekonomsko zaključí poprevratna doba s koncem leta 1923, ko je dinar dosegel najnižjo stopnjo vrednosti in se tudi že pričel stabilizirati ter dvigati. S tem so se uravnovesile cene in učvrstile mezde. Le-te so postale stvarnejše, predstavljale so neko realno osnovo za računanje eksistenčnega minima. Kot posledica vsega tega je bilo od začetka leta 1924 vse manj stavk, radikalnih mezdnih gibanj in drugih podobnih družbenih pojavov. Izračunali smo, da so vse stavke in mezdna gibanja na Slovenskem v letu 1920 šla za tem, da se mezde zvišajo povprečno za 30 %, leta 1921 za manj kot 30 % glede na prejšnje leto, leta 1922 pa za 45—50 %, leta 1923 le še za 15—20 %.

Delavstvo ni takoj reagiralo na padec vrednosti dinarja in s tem na porast draginje, ampak opazimo včasih večtedenski zaostanek, nekajkrat celo večmesečnega. Porast cen življenjskih potrebščin je namreč potreboval določen čas, da je prišel od grosista prek detajlista do delavske družine.

Po računih Delavske zbornice v Ljubljani so od oktobra 1923 dalje cene pričele občutno padati. Cene na debelo so padle v nadaljnjih nekaj mesecih od indeksa 2098 na indeks 1978, cene na drobno pa niso takoj sledile temu padcu, ampak so za spoznanje še narasle in sicer za 1,2 %.

Ker v citiranih 5 letih ni bilo nobenega uzakonjenega načela oziroma ključa, po katerem bi bili delodajalci zavezani zviševati mezde proporcionalno s padanjem vrednosti dinarja, je bilo vse prepuščeno pogajanju med delojemalci in delodajalci. Pri tem zaradi delovanja načel svobodnega tržnega gospodarstva opazimo, da so propadle vse zahteve delojemalcev, ki so bile nerealno visoke. Na primer: neka skupina delojemalcev je zahtevala leta 1920 kar za 200 % višje mezde. Zahteva je propadla tisti trenutek, ko je bila predložena. Nasprotno pa so problem draginje reševali zelo realno v železarni v Ravnah na Koroškem. Na mezdnih pogajanjih 26. marca 1920 so določili, koliko hrane potroši 1 delavec in njegova družina na mesec. Potem so mezdo povišali za toliko kron, za kolikor kron se je podražila ugotovljena količina hrane. Najpogosteje pa se je dogajalo, da so mezde, draginjske doklade in podobne bonitete dvigali kar šablonsko: delavci so zahte-

vali 50 %-ni dvig mezd, dosegli pa so 35—40 %-ni dvig, torej približno (ampak zelo približno, raje nižji) tolikšen dvig, za kolikor je padla vrednost dinarja v odnosu na USA dolar.

V splošnem je bilo mestno delavstvo bolj prizadeto kot pa delavstvo zunaj urbanskih naselij. Zato je zelo težko dati trdno sliko za vso Slovenijo. Najbolje bo, dobiti neke bodisi regionalne bodisi strukturne tipe (po profesiji), za njih izračunati povprečje, potem pa jih med seboj primerjati, ker vse kaže, da je bila relacija dolar: dinar v raznih krajih Slovenije različna.

OPOMBE

Za to obravnavo sem uporabil podatke iz fasciklov Inšpekcije dela, Delavske zbornice in Jugoslovanske strokovne zveze za leto 1919—1925. Izmed industrijskih arhivov naj navedem fascikle Združenih papirnic Vevče, Goričane in Medvode d. d. v Ljubljani, Tovarne kleja in Kranjske industrijske družbe za ista leta.